

BULGARİSTAN'DAKİ TÜRK VAKIFLARININ DURUMU

(XX. Yüzyıl Başları)

Prof. Dr. MEHMET İPŞİRLİ

Osmanlılar, Rumeli'de ilk fethettikleri yerlerden biri olan Bulgaristan'da âdil bir idare kurmuşlar, yerli halkı pek çok ağır vergi ve angaryalardan kurtararak rahata kavuşturmışlardır. Ayrıca burada bir çok sosyal, kültürel ve dinî tesisler meydana getirerek kısa bir süre sonra bu toprakları Anadolu'daki şehirlerden farksız bir hüviyete kavuşturmışlardır.¹ XIV. asırda Osmanlı topraklarına katılan Bulgaristan'da huzur ve sukunet asırlarca fasilasız devam etmiştir.

XVIII. asır sonlarında Fransız ihtilâliyle gelişen ve XIX. asırda bütün şiddeti ile yaşanan bağımsızlık hareketlerinden, en çok etkilenen Osmanlı Devleti olmuş, asırlarca devam eden huzur ve sukunet bozularak Balkanlar'da Türk-İslâm varlığını temsil eden dinî-kültürel eserlere karşı tahribata girişilmiştir. Bu tahribatın özellikle XIX. asrın son çөгüreginde en acı şekilde yaşandığı bölgelerden birisi de Bulgaristan olmuştur. Osmanlı idaresi, bu sırada muhtar bir hüviyet kazanan Bulgaristandaki² Türk-İslâm eserleri tahribatını önlemek, belki de biraz zaman kazanmak için diplomasi kurallarından da yararlanarak çeşitli yollara başvurmuştur. Bu arada Türk-Bulgar heyetlerinden müteşekkil karma komisyonlar kurularak, özellikle vakıfların durumu, maruz kaldığı tahribatın bizzat mahallinde tesbiti için çalışmalar yapmıştır. Esasen 1878 Berlin Andlaşmasında Bulgaristan'daki vakıflar ve Müslüman ahalinin durumu ile ilgili çeşitli maddeler

¹ Buradaki dinî ve kültürel eserlerin dağılışı ve sayısı için bk. E.H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Bulgaristan*, İstanbul 1982, C.IV, 4. kitap, s.11-143; Bölgede XVI. asır başlarında nüfusun dağılışı için bk. Ö.L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda bir İskan ve Kolonizasyon Metodu olarak Sürgünler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1952, C.11, nr.1-4, s.470 den sonra gelen harita.

² Bulgaristan XIV. asırda Osmanlı topraklarına katılmış, 1878 de Osmanlı Devletine tabi muhtar bir prenslik olmuş, 1908 de bağımsızlık kazanmıştır. Bu tarihten sonra giderek Türk azınlığın durumu kötüleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. H. Eroğlu, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristandaki Türk Varlığı*, Ankara 1985, s.15-46.

bulunmakta idi.³ Bu maddeler gereğince müşterek komisyonlar toplandığı ancak çoğu kere müsbet bir karara varamadan dağıldığı bilinmektedir.

Ali Ferruh Bey'in komiserliği ve sunduğu raporlar:

Ali Ferruh Bey⁴ 1902 de Bulgaristan Emareti Komiserliğine tayin edilmiş, bu görevi 1904 de ölümüne kadar devam etmiştir.⁵ Bu süre zar-

³ 1878 Berlin Andlaşmasının onikinci maddesinde şöyle denilmektedir: "İslâm vesâireden emlak sahibi olup ta Emaretin haricinde ittihaz-ı mesken ve me'vâ edecek olanların emlakini ya iltizâma vererek veyahud diğerleri marifeti ile idare ettirerek muhafaza edebileceklerdir.

Osmanlı ve Bulgarlardan mürekkep bir komisyon emlak-i miriyye ve mevkuftenin Bâbiâli hesabına suret-i ferağ ve istimaline müteallık işlerin cümlesine ve buhlarda bir ilişiği bulunacak efradın mesâlihini iki sene zarfında tesviyeye memur olacaktır.

Bulgaristan ahalisinin memâlik-i sâire-i Şâhânde seyâhat veya ikamet edecekleri memûrin ve kavânin-i Osmâniyyeye tâbi olacaktır." N.Erim, *Siyâsî Tarih ve Devletlerarası Hukuk Metinleri*, İstanbul 1953, s.409.

⁴ Ali Ferruh Bey, Rumeli Beylerbeyliği pâyelilerinden Kudüs Mutasarrıfı Reşad Paşa'nın oğludur. 10 Muharrem 1282 (5 Haziran 1865) de İstanbul'da doğdu. Sıbyan ve Rüşdiye mekteplerini bitirdi. Daha sonra Medreseye devamla arabca öğrendi. Beyrut Fransız Üniversitesine girerek Fransızca öğrendi, ayrıca Mekteb-i Mülkiye'yi bitirerek diploma aldı. 1880 de henüz onaltı yaşında iken 35 kuruş maaşla Kozan sancağı tahrirat kalemine tayin olunup aynı sene içinde istifa etti. Daha sonra bir süre Adana vilayeti mektubcu kaleminde bulundu. 1886 da Bâbiâli tercüme odasına devama başladı. 1888 de 2000 kuruş maaşla Paris sefaretî üçüncü katıbliğine tayin olundu. Katıbliği sırasında Paris sefaretinden gönderilen bir raporda ahlâkının mükemmelliğinden, görevdeki yetenek ve başarısından övgü ile bahsedilmiştir. 1892 de 1900 kuruş maaşla Londra sefaretî ikinci katıbliği görevine nakledildi. 1893 de görevi, 3000 kuruş maaşla Bükreş sefaretî başkatıbliğine nakledildi. Bir ay kadar sonra aynı maaşla görevi Londra sefaretî başkatıbliğine aktarıldı. 1895 de Petersburg sefaretî müsteşarlığına, 1898 de Vaşington sefaretine, 1902 de Bulgaristan Komiserliğine tayin edildi. 10 Şaban 1322 (20 Ekim 1904) de Sofya'da öldü. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Kadıköy'de Mahmud Baba Türbesinde babasının yanına defnedildi. Rutbe-i bâlâ, Murassa' Osmanî ve Mecidî nişanları sahibi idi. Diplomatik hizmetleri yanında şair ve yazar olarak devrinin tanınmış simalarından olan Ali Ferruh Bey'in vefatı üzerine *İkdam* Gazetesi'nde yazılan bir makalede şahsiyeti hakkında "Ali Ferruh Bey, memleketimizce vucudıyla iftihar edilen zevat-ı muktedireden idi. Zekası, malumatı, kudret-i siyasiyye, edebiyî ve ilmiyyesi, tab-ı maal-i perverânesiyle mütemeyyiz ekabir-i memurînden bulunduğu halde, sinni henüz devlet ve memleketine daha pek çok seneler hidmete müsaid bir derecede idi. Ekseri berceste addedilecek manzum ve mensur onu müteceviz matbu eserleri ve resail-i münteşîrede makaleleri vardır. Kendisine mahsus gayet selis ve metin bir üslubu vardı" denilmiştir.

Manzum ve mensur eserleri arasında *Mebadi-i hikmet-i ahlak*, tercüme, İstanbul 1303; *Devlet*, İstanbul 1302; *Huşenk*, İstanbul 1303; *Laklakıyyât-ı Edebiyye*, İstanbul 1301; *Kerbela*, Paris 1305; *Üssü'l-esas*, 1. kitab-medhal, İstanbul 1304; *Şâyân*, İstanbul 1303; *Teşhir-i ebâtîl*, İstanbul 1306 sayılabilir. Daha geniş bilgi için bk. BA. *Sicill-i Ahval Defterleri*, nr.22, s.263; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Osmanlı Şairleri*, İstanbul 1930, s.408-411; *İstanbul Ansiklopedisi*, II, 665-66.

⁵ Sofya'da vazifede iken ölümü üzerine naşının ve ailesinin İstanbul'a nakli ile ilgili, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çeşitli yazışmalar bulunmaktadır. Bunlardan birinde "Mer-

fında Müslüman ahalinin çeşitli meseleleri ile meşgul olmuş, pek çok konuda son derece şumullü ve ihatalı raporlar düzenleyerek merkeze göndermiştir.⁶ Komiserliğe tayin edildiği sırada kendisine gönderilen bir iradede Bulgaristan'da özellikle Sofya'daki vakıfların eski ve yeni durumu, bu konudaki çalışmalar ve vaktiyle varılmış olan kararlar hakkında bir rapor sunması istenmiş, Ali Ferruh Bey de bu konuda etraflı bir çalışma yaparak vakıflar, Müslüman ahalinin durumu ve Sofya'daki vakıfların 1320/1902 deki vaziyeti hakkında rapor arzetmiştir. Bu incelemede, raporun muhtevası üzerinde durduktan sonra, raporun metni ve Sofya vakıflarının durumu ile ilgili yapılan tesbitler verilmeğe çalışılacaktır. Ali Ferruh Bey, 17 Ağustos 1902 (13 Cemaziyevvel 1320 - 4 Ağustos 1318) tarihli raporunda başlıca aşağıdaki hususlara temas etmiştir:

1881-82 tarihlerinde, Berlin andlaşmasının hükümlerine göre toplanan komisyonlar akdettikleri toplantılarda vakıflar ve arazi-i mîriyye üzerinde inceleme yaparak Bulgaristan'daki evkafı beş kısma ayırmış ve bunların herbiri hakkında bilgiler vermiştir:

1. Camiler, mescidler, medreseler, imaretler, tekkeler müslümanlara mahsus hayır kurumlarıdır. Çeşmeler, köprüler, kaldırımlar vs. ise Müslim-gayrimüslim herkese hizmet veren yapılar olup bütün bunlar birinci grup evkafı teşkil etmektedir. Cami, medrese ve imaret gibi eserler "hayrât"⁷ ismiyle; kaldırım, çeşme, köprü gibi eserler ise "müberra't"⁸ ismiyle bilinmektedirler. Bundan sonraki dört sınıf vakıflar ise, esas itibariyle birinci grupta zikredilen evkafı ayakta tutmak ve devamını sağlamak için yapılmış olan vakıflardır.

hum Ali Ferruh Bey'in naşının Dersaadet'e nakli vesaire için sarfolunan 2266 frank ile ailesinin Dersaadet'e nakli ve diğer bazı mesarif tesviyesi zımında cem'an 600 lira kadar bir akçeye lumum görüldüğünden bahisle bazı ifadeyi hâvî komiserlik makamından alınan tahrirat suretinin leffiyile" şeklinde özet verilmektedir. Bk. BA. BEO, Umumi nr. 1679, 1723, hususî nr. 1262, 1319.

⁶ Bulgaristan Komiserliği ve Vaşington elçiliği sırasında Babıâli ile olan muhaberatıyla ilgili raporlar Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Burada metni verilen Raporu (Yıldız Tasnifi, Kısım Ç-1, Evrak 111-127, Zarf 53, Karton 136) ve diğer evrakı için bk. BA.Yıldız Tasnifi Kataloğu, s.143-144. Müellifin Lisan-ı Osmanî ve Sikke-i Osmanî ile ilgili raporu yayınlanmıştır: Eşref Eşrefoğlu, "Ali Ferruh Bey'in Doğu-Rumeli'de "Lisan-ı Osmanî ve Sikke-i Osmanî" meselesine dair 1903 tarihli bir raporu" *Tarih Dergisi*, İstanbul 1979, sayı 32, s. 381-402.

⁷ Hayrat: Halkın yararlanması amacıyla Allah Rızası için vucuda getirilen ve vakfedilen eserler.

⁸ "Müberra" sıfatının çoğuludur. Dinî nitelikteki güzel bir davranış, eser anlamına gelmektedir.

2. Evler, hanlar, hamamlar ve “icâre-i vâdeli”⁹ vakıflar.
3. İcâreteynli vakıflar.¹⁰
4. Mukataalı vakıflar.¹¹
5. Vakıf arazî.¹²
  - a) Mazbut vakıf arazi¹³
  - b) Gayrimazbut vakıf arazi¹⁴

Komisyonlardaki Bulgar üyeler ve Bulgar Komiseri Osmanlı Devleti'nin bu beş sınıf vakıf üzerindeki her türlü hukukî hakkını kabule bir türlü yanaşmak istememiştir.

Burada önemli bir husus Türk komiseri ve komisyon üyelerinin “bazı metruk camilerin alâmet-i farikaları kaldırıldıktan sonra enkaz ve arsalarının satılması” şeklindeki teklifleri çok yanlış bir adım olmuş, vakıfların haksız tecavüzlere uğramasına zemin hazırlamıştır. Belki buradaki maksat tamamiyle gayrimüslim ahali ile meskun yerlerdeki mabetleri zararsızca

⁹ İcâre-i Vahide: “İcâre-i vahideli akarât-ı mevkufe ay ve sene gibi bir vakit ile muvakkat olark mütevellisi tarafından ecr-i misliyle taliblerine icar ve hâsil olan icârât, vâkıfın şart ve tayin eylediği mesarife sarf olunur” Ömer Hilmi Efendi, *İthâfü'l-ahlâf fî ahkâmî'l-evkaf*, İstanbul 1307, s.136-140, nr.270-75.

¹⁰ İcâreteynli vakıflar: “çift kira anlamına gelen icâreteyn, başlangıçta, artık işletilemeyecek bir hale düşmüş vakıf emlak için tatbik edilmişti. Kiracı mukavelenin yapıldığı sırada, bir defaya mahsus olmak üzere vakfı idare eden mütevelliyeye umumiyetle vakıf emlakın gerçek değerinin yarısına müsavî ve bu emlakın tamirinde kullanılması gereken, muayyen bir para ödüyordu. Buna icare-i muaccele yani peşin kira bedeli deniliyordu. Kiracı ayrıca her yıl mütevelliyeye değişmeyen bir kira bedeli daha ödemekteydi ki buna icare-i müeccele yani sonradan ödenecek kira denilmekteydi. Bu ikinci kiranın yekunu normal kira bedelinin çok altında idi” B. Yediyıldız, “Vakıf”, *İA*, XIII, s.158; daha geniş bilgi için bk. A. Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s.354-90.

¹¹ Mukataalı Vakıflar: Mukataa, arsası vakıf ve üzerindeki bina ve ağaçları mülk olan akarda mutasarrıf tarafından arsa vakfına verilmek üzere arsa için tayin olunmuş olan senevî ücrettir. Buna icare-i zemin de denilir. A.H. Berki, *Vakfa Dair Tazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda geçen İstilah ve Tabirler*, Ankara 1966, s.38; geniş bilgi ve uygulamada aldığı şekiller için bk. Akgündüz, *a.g.e.*, s.391-98.

¹² Bir cihete vakfedilmiş arazi, geniş bilgi için bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971, I, 76-77.

¹³ Rapor metninde “Evkaf-ı mazbuta, doğrudan doruya taraf-ı hükümetten idare olunarak cihet-i evkafa bir meblaf-ı muayyen ita” olunan vakıf olarak tanımlanmıştır.

¹⁴ Raporda “Bizzat mütevelliler tarafından idare” edilen vakıflar olarak tarif edilmiştir.

bertaraf etmek idi fakat, tamamen farklı bir uygulamaya girilerek pek çok luzumlu ve zarurî eserin tahribine ve satışına sebebiyet vermiştir.¹⁵

Sofya'daki durum¹⁶:

1878 de Bulgaristan'ın muhtar bir prenslik haline gelmesinden sonra, Bulgar idaresindeki Sofya Belediyesi, Bulgar adlî makamlarının da yardımıyla sokakların genişletilmesi, bazan da eserlerin harabe oldukları iddiasıyla Türk-islam vakıflarını yavaş yavaş tahribe ve zabta başlamıştır. Bu gayri hukukî tutum diğer şehirlerde de uygulanmıştır. Bu tahribat öylesine süratli ve pervasız olmuştur ki mesela Sofya şehrindeki 44 camiden sadece biri Müslümanların elinde kalmış, geri kalanı insafsızca zabdedilmiştir.¹⁷

Dinî binalara tahsis edilmiş olan yüzlerce han, hamam, dükkan, ev vs. sadece bir kaç Müslümanların elinde bırakılmış, pek çok mekteb, tekke, kaplıca zabdedilmiştir. Türk komiserliği bu haksız ve gayri insanî davranış karşısında hayli direnme göstermişse de netice hasıl olmamış ve saldırılar devam etmiştir. Türk komiserliği yapılan haksız muameleleri, tecavüz ve gaspları yeri, zamanı ve şahıslarıyla birlikte üst makamlara bildirmiş fakat cevabsız kalmıştır. Asırlarca süregelen dostluk ve Türkler tarafından Bulgarlara yapılan iyi muamele ve hizmetin mukabili maalesef hıyanet olmuştur.

¹⁵ Benzer bir uygulamanın ülkemizdeki bazı vakıflar için de yapıldığını ve "müstafnâ anh" yani ihtiyaç yoktur denilerek pekçok cami, medrese, han, hamam, ev, dükkan vs. nin satıldığını, Osmanlılar'ın son döneminde başlayan bu uygulamanın Cumhuriyet döneminde hızlanarak devam ettiğini görmekteyiz. Bu öyle derecelere varmıştır ki XIV-XV. yüzyıllara ait bazı camilerin altlarında veya yanlarında bulunan dükkanlar, hamamlar satılmış, bununla da kalmayarak, buraları bazan gayrimüslimler alıp kilise veya havra vakfı haline getirmişlerdir. Doyayısıyla bu nevi kararlar verirken uzun vadeli olarak ve ileride kötüye kullanılıp-kullanılmayacağı düşünülerek verilmelidir.

¹⁶ Sofya, Rumeli'de ilk fethedilen yerlerden biri olup, 788/1368 tarihinde Osmanlı idaresine girmiştir. Balkanların en önemli şehir ve merkezlerinden biri olan Sofya uzun süre Rumeli Beylerbeyliğinin merkezi olmuştur. XVI. yüzyılda 48 mahallesinden 37 si müslüman, 11 inin hiristiyani mahallesi olduğu görülmektedir. XVII. asırda Sofya'yı gezen Evliya Çelebi (*Seyâhatname*, III, 280-89), şehirde 53 cami ve mescit, 40 mekteb, 2 medrese, 11 han, 1086 dükkan, bedesten vesaire bulunduğunu belirtmektedir. Burada birkaç külliye ve meydana getirilmiştir (Osman Keskiöğlu, "Bulgaristan'da bazı Türk Abideleri ve Vakıf Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, VIII, 314-15).

¹⁷ Merhum Ekrem Hakkı Ayverdi, özellikle arşiv belgelerinden yararlanarak yaptığı tesbitlere göre, Sofya'da 82 cami ve mescid, 7 medrese, darülkurra, 19 mektep, 15 tekke-zaviye, 3 imaret, 13 han, 11 hamam, kaplıca, ılıca, 2 türbe, 7 kervansaray, 10 çeşme, 1 sebilden oluşan toplam 170 vakıf eserin tek tek isimlerini vermektedir, Ayverdi, *a.g.e.*, s.142.

Bu olayların cereyanı sırasında yürekler acısı durmu ise, Bulgar makamlarının, bu nevi tecavüz ve gasbları yaparken çoğu kere bir müslüman cemaatından veya bir vakıf metevellisinden, cüz'i bir menfaat ve birbirlerine karşı duydukları kırgınlık ve kinin eseri olarak, yardım görmesi destek elde etmesidir. Müslimanların böylece kendi din kardeşini ve ırkdaşını ele vermesidir.¹⁸

Böylece Berlin muadesinin 12. maddesi gereğince teşkil edilen müşterek komisyonun çalışmaları ve neticesi hep menfi olmuş, Türk makamlarının bu haksız tecavüz ve gasbları bildiren bir yazısına 9 Temmuz 1889 tarihli Bulgar hariciyesinin cevabında Sofya'da ve diğer şehirlerde bulunan evkaf-ı İslamiyyenin yıktırılması

- a) Şehrin tanzimi
- b) Yeni caddelerin açılması

c) Eski sokakların genişletilmesi sebeplerine bağlanmış ve bunun sadece İslâmî eserlere mahsus olmayıp, kilise ve hiristiyan mezarlıklarının da zaman zaman yıkıldığı, gayrimüslimlerin de mülklerinin alındığı konusunda örnekler verilmek istenmiştir.

Bulgar makamları bu cevap sırasında çok şaşırtıcı bir yol kullanarak, İstanbul, Bursa, İzmir gibi şehirlerin belediyesinin de aynı usulleri kullanarak, mecburi sebepler dahilinde bir çok türbe, minare, tekke vs. nin yıkılmasına teşebbüs ettiğini ileri sürmüştür.

Bulgaristan Hariciyesinin bu cevabı Osmanlı makamlarını tatmin etmemiş, 29 Temmuz 1889 tarihli cevabında Türkiye şehirlerindeki uygulamanın hiç bir şekilde Bulgaristan ile mukayese edilemeyeceği bildirilmiş, yıktırılan vakıf eserlerin bedellerinin diğer eserlere sarf edilmesi, mevcut değilse bedellerinin ilgili cemiyet ve makamlara ödenmesi gerektiği halde bunun hiç bir zaman yapılmadığına dikkat çekilmiştir.

Ali Ferruh Bey raporunda emaret dahilindeki evkaf-ı İslamiyyeninin aslî durumları ve bunun zamanla uğradığı tahribat ve asrın başındaki durumunun "*Harâbât*" adıyla düzenlenen büyük bir defterde yazılıp saltanat makamına takdim edileceğini bildirmiş, Sofya şehrine ait kısmın hazırlanarak hemen takdim olunduğunu arz ederek raporunu tamamlamıştır.

¹⁸ Bu ibret verici acıklı duruma bu konuda muhtelif vesilelerle başkaları tarafından düzenlenmiş raporlarda da yakınarak temas edilmiştir, meselâ, Ruscuk Tüccar Vekili Mustafa Halid 16 Ekim 1897 (19 Cemaziyevvel 1315) tarihli Türklerin durumu ile ilgili raporunda, Müslüman ahalinin birbiri aleyhine davranışlarının Bulgarların nasıl işlerine yaradığı acı bir şekilde anlatılmaktadır, Eşref Eşrefoğlu, "Bulgaristan Türklerine ve Ruscuk'taki Türk eserlerine dair 1897 tarihli bir rapor" *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1972, I, 23.

Bulgaristan'da Evkaf-ı İslâmiyye Raporu (Sofya)

13 Cemaziyelevvel 1320/4 Ağustos 1318 (17 Ağustos 1902)

Huzur-ı Sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhiye

sûret:

Başkitâbet-i Celîleye

Evkaf Nezaret-i Celîlesine

Makam-ı sâmi-i hazret-i meşihat-penâhiye arıza

Fî 4 Ağustos sene 1318.

Ali Ferrouh Bey

à

Gd. Vezir

Cheih-ulislam

E. Vakouf

Sofia, le 17 Août 1902

Objet: Les propriétés de l'Etat et les biens de Vakoufs en Bulgaria

Ma'lum-ı sâmi-yi hazret-i sadâret penahî buyurulduğu üzere Bulgaristan Emâretinin teşkili hengâmında hukuk-ı menâfi-i mukaddese-i hükümet-i hazret-i tâcdarînin teyid ve muhafazası maksadıyla Berlin muahedesinin on ikinci maddesinde "İkametgâhlarını Emâret hâricinde tayin edecek olan müslim ve gayrimüslim emlâk sâhibleri emlâk ve akârlarını âhara işlettirerek veya şahs-ı sâlisin nezâretinde bulundurarak muhafaza edebilirler. Osmanlı ve Bulgar me'murlarından mürekkeb bir komisyon emlâk-ı emîriyye ve vakfiyenin hükümet-i seniye cânibine ferağına, işletmesine veya istîmâline müteallık kâffe-i husûsâtı ve birde bu husûsatın şâmil olabileceği erbâb-ı mesâlih menâfi-i mesâ'ilini iki sene zarfında tasviyeye me'mur olacaktır, ilâ âhirih" denilmiş ve Ferik Nihad Paşa ile Şûrâyı Devlet a'zâsından Fâzıl Bey, cânib-i Hükümet-i Seniyyeden bu bâbda komiser nasb ve ta'yîn buyurulmuş olmağla mumâ-ileyhimâ Sofya'ya muvâsalatla Emâret tarafından tayin edilen Bulgar me'mûrlarıyla ma'an mâr-rü'l-arz komisyonu teşkil eylemişlerdir.

Birinci sınıf evkafdan Bulgaristan'daki müslümanlar için muhafazası icâb eden mebânînin adedi ta'yîn edilerek lüzumu olmadığı tebeyyün eden cevâmi-i şerife hükûmet-i seniyye hesabına olarak akaretleriyle beraber furuht edilmesi ve câmilerin alâmât-ı fâkirakaları ref' edildikten sonra enkaz ve arsalarının satılması ve umûma mahsûs olan çeşme ve köprü gibi aynı sınıf emlâke gelince bunların dahi dâhil-i memleketde maksad-ı asliyelerine hizmetde ke'l-evvel ibkaları.

Mütebâkî dört sınıfdan birincisine âid olupda cevâmi-i şerife ve sâir müessesât-ı vakfiyyenin idaresine âid emlâk meşrûta olmak hasebiyle bunların ashâb-ı menfaatına furuhtiyçün bu sınıf evkafın vâridât-ı seneviyyesinin kırk misline muâdil bir meblağın eshâb-ı emlâk tarafından tediye edilmesi. Çünkü bu para âid bulunduğu vakıf tarafından istifâ edilince vakıf sâkit olarak mülke tahavvül eder.

Üçüncü sınıfı teşkil eden mukataalı evkaf dahi vâridât-ı seneviyyesinin otuz misline muâdil bir meblağ mukabilinde satılabilmesi.

Dördüncü sınıf arâzi-yı mevkufeye gelince komiserler emâretin bu arâziyi yâ cihet-i vakfa teslim yahud vakfın iskatiyçün mülkün on iki senelik vâridâtı mecmûnı tediye etmesini teklif eylemişler. Bulgar komiserleri Emâretin emvâl-i mahlûleye olan hakk-ı tevârüsünden ve hukuk-ı umumiye kavâid-i esâriyyesinden bahisle din-i İslâmca istimâlinde lüzumsuzlukları tahakkuk eden cevâmi-i şerife ile mebânî-yi sâirenin Bulgar hükûmeti emlâk-ı resmîyesini iltihâk etmesi icâb edeceğini iddia etmişlerdir.

Hükûmet-i seniyye komiserleri bu iddiâ-yı vâhînin cerh ve ibtâli sadesinde evkaf-ı mezkûre müesseselerinin vereseleri mevcûd olmak hasebiyle verese-i meşrû'anın hukuku mazbût ve âşikar olduktan başka cihet-i evkaf ise vâris-i meşrû'-ı umûmî bulunmakla hiç bir vakit muhluliyet nazariyye ve iddiâsı şâyân-ı kabûl olmayacağını beyân eylemişlerdir.

Bulgar komiserleri bu sûreti Bulgaristan hâricinde ve memâlik-i şehriyarînin aksâm-ı sâ'iresinde bulunan emlâke tahsîs ve tahdîd ile beraber Bulgaristan dâhilinde bulunup cevâmi'-i şerife ve müessesât-ı sâire idâresi için muhassas bulunan emlâkin buldukları yerlerde ve idâresi cemâ'at-i İslâmiyye yedinde mezkûr komisyon birinci def'a olmak üzere fi 1 Nisan, sene 1880 tarihinde Sofya'da akd-ı ictimâ ve muayyen olan protokol mücibince evvel emirde emlâk-ı emîriyye meselesinin tetkik ve müzâkeresine ibtidâr eylemiştir. Müzâkerât bir buçuk sene devam ettiği ve bu müddet zarfında elli altı komisyon celsesi vukû' bulduğu halde Devlet-i Aliyye ve

Bulgar komiserleri emlak-i emîriyeye dâir olan satırlar tefsîrinde mütehidü r-rey olamamalarıyla nihâyet hükümetlerine arz ve tevdi-i keyfiyete karar vermişlerdir. Başvekâlet-i Samiyede 28 eylül, sene 1881 tarihi ile keşide buyurulmuş olan telgraf-nâmede emlak-i emîriyeye hakkındaki metâlibâtta isrâr ile beraber emlak-i vakfiye tetkikatına şurû' eylemeleri komiserlere emr ü iş'ar buyurulmuş olmağla ol vechile komisyon-ı meckûrun fi 2 eylül, sene 1882 tarihinde bir celsesi daha vuku bulmuştur.

Bulgar refiklerinin taleb ve ricâları üzerine hükümet-i seniyye komiserleri evkaf hakkında ber-vech-i âtî malumât ve izâhâtı i'tâ eylemişlerdir.

Evkaf beş kısma ayrılmıştır:

Birincisi câmilere, medreseleri, imâret ve tekkeleri ve ehl-i İslâma mahsûs müessesât-ı hayriye-i sâireyi ve çeşme, köprü, kaldırım gibi bilâ-tefrîk cümlelerin istifâdesine mevdû müberrâtı câmi'dir.

Câmi, medrese, imâret vesâire "Hayrat" ismiyle ve kaldırım, çeşme vesâire de "Müberrât" nâmlarıyla mevsümdür.

Diğer dört kısım evkaf ise vâridâtı mârru'z-zikr müessesâtın muhâfazasına sarf olunduktan sonra fazlası müessisîn-ı evkafın evlâdına âid ve mahsûs bulunan emlak-i gayr-i menkuleyi câmi'dir. Evler, hanlar, hammalar ve icâre-i vâhideli akarât-ı sâire işbu dört kısmın birincisini; icâreteynli emlak ikincisini; mukata'alı vakıflar üçüncüsünü ve arâzî-yi mevkûfe dahi dördüncüsünü teşkil ederler. Arâzî-yi mevkûfe dahi mazbûta ve gayri mazbûtaya tefrik edilmiş olup, evkaf-ı mazbûta doğrudan doğruya taraf-ı hükümetden idare olunarak cihet-i evkafa bir meblağ-ı muayyen i'tâ evkaf-ı gayri mazbûta dahi bizzat mütevelliler tarafından idâre edilir.

Devlet-i Aliyye komiserleri işbu izahatı verdikten sonra beş sınıf evkaf hakkında suret-i tesviye-i âtiyeyi teklif eylemişlerdir.

Şöyleki:

İttihaz eylediği karar mûcibince komisyon ta'til ve te'hîr-i müzâkerat etmiş ve artık bir daha ictima' eylememişdir.

İşte evkaf-ı muhtelite komisyonunun 83 celse zarfındaki müzakerâtının hülâsası bundan ibaret olup Bulgar komiserleri Hükümet-i Seniyyenin emlak-i mezkûre üzerindeki hukuk-ı şarîhısını kabulden suret-i muttaride ve musırrânedede imtinâ' eylemişlerdir. Ancak komiserlerimizin mârrü'l-arz "Câmilere alâmât-ı fârikaları ref' edildikten sonra ve enkâz ve arsalarının

satılması” yolundaki teklifleri cevami’-i şerife ve mebâni-i mezhebiye hakkında revâ görülmüş olan tecâvüzâta kapu açmıştır.

Hakpây-ı sâmi-i cenâb-ı sadâret-penâhîlerine komiserlik ile Emâret beyinde cereyân etmiş olan muhâberât neticesi olarak bir de evkaf-ı İslâmiyenin hâl-ı hâzır-ı esef-iştimalini arz edeyim:

Sofya idâre-i belediyesi cihet-i adliyenin muâvenetiyle ve sokakların tevsi’ ve kısmende müşrif-i harâb buldukları bahâne ve iddiâsıyla refte refte evkaf-ı İslâmiyyeyi zabt ve tahrîb eylemiştir. İşbu harekât-ı bâğiyâne ve yağma-girâne, Emâret bilâd-ı sâiresinin hemen cümlebine vâki olmuştur. O derecede ki yalnız Sofya şehrinin mâlik olduğu 44 aded cevami’-i şerîfeden bugün yalnız biri yed-i İslâm’da kalabilmiş olup bakisi hâinâne ve şâkiyâne zabt u tahrîb ve maâbed-i İslâmiyyeye vakıf ve tahsis edilmiş olan yüzlerce medâris, han, hamam ve dekâkinden de ancak üç dükkan eyâdî-i tecâvüz ve te’addiden tahlis ve bundan başka sekiz mekteb on iki tekke ve beş kaplıca dahi gasb edilmiştir.

Komiserlik işbu tecâvüzâtı protesto ederek netâicinde Emâret’in mes’ûl olacağını defeât ile beyân eylemiş ise de ihtârât-ı mezkûre Bulgaristan hükûmetince zerre kadar nazar-ı dikkate alınmayup gasb u garetde devam edile-gelmiştir.

Ezcümle Sofya’da vâki Cündî Bey ve Karaşahin câmi’-i şeriflerinin yıkılması hakkında Emâret Hâriciye Müdiriyyeti tarafından komiser-haneye gönderilmiş olup evrak meyânında manzûr-ı çâkerânem olan fi 3 temmuz 1883 tarihli tahrîr cevabında:

Cevami’-i mezkûre ile arsaları, idâre-i Prensîyye tarafından bi’l-müzâyede furuht edildiği ve maamâ-fih muhtelit komisyon ikmâl-i müzâkerât eder-etmez muhâsebe ru’yet edilerek fiatı âid olanlara teslim edileceği beyan edilmiş ise de bu hedm ve müzâyede ve bey’ keyfiyetlerinin arası kesilmediği cihetle komiserlik ber-mu’tad neticesiz kalan metâlibâtında devam eylemiştir. Husûsiyle komiserlik tarafından 24 temmuz 1889 tarihiyle Emâret Hâriciye Müdiriyyeti’ne gönderilen bir kıt’a notada Sofya belediye idâresinin şehir-i mezkûrda bir çok mebâni-i vakfiyyeyi hedm ettirmekte bulunduğu gibi Emâret me’murîni tarafından Bulgaristan ve Rumeli-i Şarkî’nin bir çok noktalarında dahi bu gibi harekât-ı nâ-meşrû’ada bulunulmakta idiği istihbâr edildiğinden ve muhtelit komisyonun emlâk-i vakfiyye hakkında henüz hiç bir karar ittihaz etmemiş bulunduğu hâriciye nezâretince dahi ma’lum olduğundan bahisle Emâretin em-

lâk-i mezkureyi hedm veya furuhta bir gûne hakk ve salâhiyeti olmadıktan başka Bâbiâlî ile Emâret beyinde ve hükûmetin nezâreti tahtında kalarak müessisîn-i evkaf tarafından ta'yin edilmiş olanmakasıd-ı haseneye hizmetde devam etmeleri ve cemâat-ı mezkûreden biri mevcudiyetini gaib eylediği takdirde mahlûl kalan emlâki dahi Emâret'e intikal etmesi ihtizâ edeceğini iddiâ ve icareteyn ve mukata'alı evkaf hakkında Devlet-i Aliyye komiserlerinin tekliflerini reddeyledikten sonra arâzi-i mevkufeye nakli-i kelâm ile evkaf-ı mezkûrenin bir hakk-ı öşre müstenid olmasına bu ise bir virgü olup zaten hakk-ı hükümrânîye âid bulunan virgünün dahi hükûmete müteallık bulunmasına mebnî istifâde-i mevkute tahtında ihsân buyurulmuş olan inâyet-i hükümrânî ile Emâret bir mecburiyet ve mükellefiyet kabul etmiyeceğini beyân eylemişlerdir.

Vazifesinde ve bilhassa evkaf işlerinde fevka'l-had İbrâz-ı gayret ve hayır-hâhî eylemiş olduğu komiser-hâne evrakı şahâdetiyle müsteban olan ve hâkpây-i Sadâret-penâhilerine arz u i'lâm ile müteleziz bulunduğum Nihad Paşa Bulgar komiserlerinin bu iddiâlarını dahi ibtâl etmek üzere cevaben:

İnâyât-ı mezkûrenin Pâdişâhân-ı Âl-i Osmân tarafından ezmine-i mâziyede ve hukuk-ı müessese ve müeyyede-i hükümrânî sevk ve himâyetiyle vaz' ve tarh buyurulmuş olduğundan Emâret-i hâdisenin anları tagyîre kat'â salâhiyetdar olamayacağı ve bir hükûmetin icrâ-yı hukuk-ı hükümrânî esnâsında hâl-i vâkî' suretini kesbetmiş olan ukud ve temînâtı ana tahallûf eden diğer bir hükûmet için dahi mecbûrî ve nâ-kâbil-i takyîd olduğuna kavâ'id-i hukuk-ı beyne'd-düvel mukteziyât-ı esasiyyesinin bulunduğu gibi hukuk-ı umumiyeye ahkâmına tevfikân dahi hüsnüniyet ve inâyet-i hükümrânî ile asırlardan beri taht-ı tasarrufunda bulunan emvâl üzerinde bir şahsın veya bir müessesenin mazbût ve müsellemler olan hukukı her nevi taarruzdan masûn bulunmak labüd idiğın beyân eylemişlerdir.

Bu vechile irad edilmiş olan bunca berâhîn-i kâtı'a ve edille-i müsbi-teye rağmen Bulgar komiserleri iddi'â-yı vâhî tegayyurât-ı garîbelerinde inâd u isrâr ve Devlet-i Aliyye komiserleri Bâbiâlî cânib-i sâmîsinden ta'lî-mât-ı cedîdeye arz-ı ihtiyâc eylemeleriyle ta'likân fi 20 şubat, sene 1885 tarihinde Bulgarlar dest-i tecavüz ve te'addîlerini Emâret ve eyâlet dâhilindeki evkafın hemen cümlesine birden uzatarak kıymet-i umûmiyyeleri bugün milyonlara bâlig olan mâ-melek-i İslâmî gasb ve tarumar eylemişlerdir.

İşbu tecavüzat yalnız evkaf-ı İslâmiyye hakkında revâ görülmüş olanlar olup yoksa ahâli-yi İslâmiyyenin mal ve can ve ırzlarına vuku bulmuş olan te'addiyât-ı vahşiyâne bu hisâb-ı can-hirâşa dâhil değildir. Zira bu ziyâ'-ı azîmin kıymet-i celilesini takdîr ve tahmîn vüsa'-ı beşerin hâricinde bir keyfiyet-i elîmedir. Bu hisâbın ru'yeti sâye-i satvet-vâye-i hazret-i hilâfet-penâhîde inşae'llâhu ta'âlâ âhirete kalmaz. Cenâb-ı Zü'l-celâl Kahbâr-ı seri'ü'l-hisâbdır. İşte hükûmet-i seniyyenin asırlardan beri cemâ'at-ı Hiris-tiyâniyye ve husûsiyle Bulgarlar hakkında bî-dirîğ buyura geldiği ve hâlâ devam eden âsâr-ı inâyet ve merhametin mukabele-i şükranîyesi bu sûretle müşâhade edilmektedir.

Bulgarlar hükûmet ve ahâli-i Hiris-tiyâniyyesinin fitraten mütehallık oldukları nankörlük, taassub ve yağmaları âşıkâr olmakla beraber evkaf-ı İslâmiyyenin refte refte şu hâl-i tâkat fersâya vusûlünde ahâli-yi müslimenin de kabâhat ve mes'ûliyetleri pek büyük olduğunu hakpây-ı sadâret penâhilerine kemâl-i elem ve hicâb ile arz u i'lâmında mecburiyyet hissediyorum.

Fi'l-hakika birçok mütevelliler taht-ı idâre-i affânelerine vaz edilmiş olan evkaf-ı İslâmiyyeyi kendi emlak-i husûsiyeleri gibi muhâlif-i şer 'u kanûn bir suret-i kâzibâne ve mefseded-kârânede ve Bulgarların mu'âvenet ve iştirâkleriyle sattıkları gibi Bulgarlar dahi marru'l-arz tecavüzât-ı mütemâdiyelerine ancak mütevellilerle cemâ'ât-ı İslâmiyyenin iştirâk ve mu'âvenet-i mütemâdiyeleri sâyesinde rehyâb-ı muvaffakiyet olabilmişlerdir.

Zaten komiserliğin Emâret nezdinde öteden beri icrâ eylediği tebligatın ve protokollerin müessir olmaması işlerin içinde hemen daima bir mütevellinin bir cemâ'atın veya bir müslümanın bulunmasıyla ve bunların iştirak veya sukutları yahut muvaffakat-i ayniye veya zimniyeleri zevkiyle Bulgarların kesb-i kuvvet ü şecâ'at eylemiş olmalarından neş'et eylemekte bulunur. Gerçi bu nokta çâkerlerince dahi bit-tecrübe müsbet ve muhakak idiye de tahkikat ve meşhudât-ı abîdânemde mübâlağa veya sehv etmiş olmamak ve tenvîr-i vicdân ve eskâra ba'is olmak üzere keyfiyeti gerek Sobraniye a'zâ-ı İslâmiyyesinden ve gerek eşrâf-ı memleket ve ahâliden bir kat daha istizâh eyledim. Cümlesi ahâli-i İslâmiyye beyninde mevcûd olan fesâd ve nifâkdan dolayı sevk-i garaz ve menfa'atle evkaf ve ma-melek-i İslâmîye vuku bulmuş olan tecavüzâtta Müslümanların dahi mesul olduklarını tasdik eylediklerini kemâl-i hayretle arz ederim.

Hulasa Berlin muâhedesinin on ikinci bendi ahkâmına tevfiikan teşekkül etmiş olan muhtelit komisyonun netîce-i müzâkerâtı ve komiserli-

ğın Emâret Hariciye nezâretiyle vukû bulan muhâberâtı netîcesi ve dolayısıyla evkaf-ı İslâmiyenin bu bâbda bir karâr ittihâz edilinceye değin Bulgaristan Hükûmetinden onların hüsn-i muhâfaza ve idâmeleriyle mükellef bulunduğu beyân edilmiş ise de Bulgar hâriciye nazâreti fi 9 temmuz sene 1889 tarihli takrîr-i cevâbîsinde gerek Sofya'da ve gerek nakatır-ı sâ'irede bulunan emlâk-i vakfiyeden bir kısmının hedmi anacak beldelerin tanzimi ve yeni caddelerin küşâdiyle barebar eski sokakların tevsî-i lüzûmundan neş'ed eylemiş idiğinin ve hükûmetin işbu istimlâk tedabîri yalnız emlâk-i vakfiyyeye tatbik edilüp kilise ve makberelere ve gerek yerli ve gerek ecnebî ashab-ı emlâke dahi teşmil edildiği komserlikce dahi aynen ma'lûm bulunduğu ve hatta Dersa'âdet, Bursa ve İzmir gibi şehirler devâ'ir-i belediyesi dahi bura daire-i belediyelerince nazar-ı dikkate alınan esbâb-ı mücbire sevkiyle birçok türbe, minare ve tekkelerin hedmine teşebbüs etmiş olduğu vuku'atı mu'terife ve ma'lûmeden idüğünü beyân eylemiştir.

Hâriciye nezâretinin işbu tekrîr-i cevâbîsine cevâben gönderdiği fi 29 temmuz sene 1889 tarihli notada komiserlik Memâlik-i şâhânenin sâ'ir noktalarında emlâk-i vakfiyeden bazısının hedm edilmiş olması keyfiyeti Emâretin ma'zeretini isbâta kifâyet etmiyeceğini ve çünkü me'mûrîn-i Hükûmet-i Seniyyenin menâfi'-i vakfiyenin muhâfazasına kemâl-i îtinâ ile vakf-ı gayret eylemekte buldukları ve binâen-aleyh bu gibi emlâkin hedmine başlamadan evvel Bulgaristan hükûmetinin bu babda Bâbiâlîye arz-ı keyfiyet ve menfa'atdâr olan ve mütevellilerle müzâkere ve ittihâd eylemesi lâbüv idüğüne beyân eylemiş ve Emâret dahi emlâk-i vakfiyeden menfa'atdâr olanlar metâlibâtını evrâk-ı subûtiyye ile beraber Mâliye Nezâretinde müteşekkil ve Bulgar me'murlarından mürekkeb komisyona tevdi ve îtâ eylemeleri lâzım geleceği cevâbında bulunmuşdur.

İşbu muhâberâtın bir sûreti komiserlik tarafından Hâriciye Nezâret-i celîlesine takdîm edilmiş nezâret-i müşârun-ileyhâdan fi 29 teşrînievvel sene 1889 tarihi ile şeref-vârid olan cevâbda "Fî 8 temmuz sene 1889 tarihli türkçe raporunuz muhteviyâtı Evkaf Nezâret-i celîlesine lede't-tebliğ alınıp bir sureti leffen irsâl kılınan tahrîrât-ı cevâbiyyede emlâk-i vakfiyye vâridâtının âid ve muhassas oldukları müessesât ihtiyâcâtına sarf edilmesi ve müessesât-ı mezkûre mevcûd olmadıkları takdirde vâridât-ı mezkûrenin muhâcirîn-i İslâmiyye tarafından teşkil edilen kurada tesis ve bina edilen cevâmi-i şerife ve müessesât-ı sâ'ireye sarf edilmek üzere nezâret-i müşârun-ileyhâya gönderilmesi beyân ve iş'âr edilmiştir" buyurulmak ve işbu karâr Emârete tebliğ edilmiş ise de yine bir semere-i nâfi'aya destres olu-

namamıştır. Hâl-i hâziri bundan ibaret olmağla keyfiyetin arzına şitâb edilmiş işbu ma'rûzât-ı âbidânem, bidâyet-i teşkilinden beri Emâret dahi-
linde bulunan evkaf-ı İslâmiyenin tarihçe-i mühimmidir.

Emâret ve eyâlet dâhilindeki evkaf-ı İslâmiyenin adedleriyle bearber ahvâl-i asliyye ve hâzıralarını mübeyyin olmak üzere tertîb ve tanzîmine ibtidâr eylemiş olduğun ve “Harâbât” tesmiyesi muvâfık olan defter-i kebîrin inşaellahu ta'âlâ yakında bi'l-ikmâl arz ve takdîmine müsâra'at edeceğin tabîi ise de Sofya şehri evkafına âid olan defter bu kerre reside-i hadd-i hitâm olmakla leffen takdîm-i pîşgâh-ı samî-i hidiv-efhamileri kılındı. Nazar-ı hakîm-i cenâb-ı sadâret-penâhîleriyle tenvîr buyurulduğu takdîrde defter-i mezkûrun fesâhati bir kat daha tezâhür eder.

Cennet-mekân Sultan Mahmud Han hazretleri vüzerâsından ve esbak sadâret kaymakamlarından olup darü'n-nedve-i Yeniçeriyânı hedm ve yerine “Melek-girmez” câmi-i şerîfini bina ile maruf olan büyük ammi-çâkerânem Rüştü Paşa'nın Sofya'da medfûn bulunması hasebiyle sâye-i merhamet-vâye-i veliyyi nimet-i bi-minnet a'zamîde ve sevk-i teveccüh samî-i fehâmet-penâhîleriyle me'mûrîn-i hâzıra-ı âbidâneme çerâğ buyurulduğum sırada teyemmünen merhûmun türbesini ta'mîr ve ruhunu şâd eylemeyi tasmiim eylemişdim. Sofya'ya Muvâsalat-ı çâkerânemde müşarun-ileyhin türbesi dahi mekabir-i sâ'ire-i İslâm ile beraber hâk ile yeksân edilüp ta'yîn-i mevki'i bile müstahîl bulunduğu ve Bulgar fezâyih-i halî'âne ve Hirstiyâniyyesinden emvât-ı müslime ve bunca ervâh-ı tayyibenin dahi bu vechile hissemend-i hakaret ve eziyet oldukları kemâl-i hicrân ile anlaşılmışdır.

Ma'amafih komiserlik ve komiser bendeleri işbu hadisât ve zayiât-ı müellimeden müteesir olsa bile me'yûs olmayup vezâif-i mevkûlesinin temâmî-i ifâsına vakf-ı gayret ve ihtimâm eylemekde bulunduğu muhat-ilm-i sâmi-i hazret-i sadâret-penâhîleri buyuruldukda ol babda

Fî 13 cemâziyelevvel, sene 1320; fî 4 ağustos, sene 1318.

Bulgaristan Komiseri

Sofya'da Osmanlı idaresi zamanında mevcut Camiler, Mescidler, Tekkeler, Zaviyeler, Medreseler, Mektebler ile hayır sahipleri tarafından bırakılan vakıfların eski ve hâl-i hâzırdaki (1902 senesi) durumlarını gösteren liste

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzırı	Mülâhazât
Sofu Mehmed Paşa (İmaret) Camii ve Medresesi Vakfı	Cami ve Medrese	İmaret Mahallesi	Cami	Bulgarlar tarafından Cami ve derunu tophane; Medrese ise habishane itihaz olunmuş, şimdi ise kiliseye tahvil olunmuş.
"	Hamam	Caminin karşısında	Harab	Eskiden beri harab ise de Bulgarlar tarafından yıkılmış, arsası boş, bir mikdarı Belediye tarafından başkasına verilmiş.
"	Dükkan arsası	Çukacılar Hanının Buğday pazarına giden kapısı karşısında	Arsa	Eskiden beri arsa olup, şimdi bir mikdarı yola, bir mikdarı meydana katıldı.
"	Dükkan	Çukacılar Hanının İçeri-çarşı kapısı içinde		Belediye tarafından zabt olunmuştur.
"	Dükkanlar Mukataaları	Çukacılar Hanı içinde ve taşra cihetinde bulunan dükkanlar, mağazalar vesaire mukataaları		
"	A'şâr-ı şer'iyye	Sofya'ya bir saat mesafede bulunan karyenin a'şârının yarım hissesi		Aynı Karyede Mehmed Paşa mahallesi a'şârı
Karagöz Bey (Kahvehâne başı) Camii ve Vakfı	Cami	İmarete giden yolda ve Hacıbay Ağa Konağı karşısında	Yıkıtılmış	Bulgarlar tarafından hedm olup, arsası da satılmıştır.
"	Dükkan	Buğday-pazarı meydanında	"	" " " " "

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzır	Mülâhazât
"	Bostan	Kahvehânebaşı kapılarında	"	Bulgarlar tarafından yıktırılmış, satılmış, arsasına bina yapılmıştır.
"	Bostan	" "	"	" " " "
"	Bostan	" "	"	" " " "
Menzilhâne (Eğri) Camii ve Mektebi ve Vakfı	Cami ve Mekteb	Kahvehânebaşı Camii arkasında	Yıkıtılmış	Bulgarlar tarafından yıktırılmış ve Belediyesi tarafından arsası satılmıştır.
"	Dükkan	Banaya gidilecek sokak-başında köşede	"	Bulgarlar tarafından yıktırılmış, arsası Banaya meydan bırakılmıştır.
"	"	Bu da Banaya gidilecek sokak-başında diğer köşededir.	"	" " " "
"	"	Hotel Askar yanında köşe-başında	"	Mezkur dükkan Avukat Hacı Nikola tarafından yıktırılmış ve arsasına kargir dükkan ve odalar yapılmıştır.
Yazıcızâde Camii, mekteb ve vakfı	Cami ve Mekteb	Kahvehânebaşı Cad-desinde ve dört yol üzerinde.	Yıkıtılmış	Bulgarlar tarafından yıktırılmıştır.
"	Bostan	Kahvehânebaşı kapılarında	"	Bulgarlar tarafından zabt olunmuş, Belediye tarafından satılmış ve binalar yapılmıştır.
"	Bostan	" "	"	" " " "
"	Dükkan	Camiiebir karşısında	"	" " " "
"	"	Adıgeçen dükkan bitişiğinde	"	" " " "
"	"	İçeri-çarşıda Karakolhâne altında	"	" " " "

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzır	Mülâhazât
"	"	Kavaklar altında	"	" " " "
Başçeşme Camii ve Vakfı	Cami	Kuruçeşme'de Vitoş Caddesinde	Yıkılmış	Bulgarlar tarafından yıkılmış ve satılmıştır.
"	Bostan	Başçeşme kapularında hendek dışarısında	"	Bulgarlar tarafından yıkılıp zabt olunmuş ve binalar yapılmıştır.
"	Bostan	Başçeşme kapularında hendekten dışarıda	"	Bulgar hükümeti tarafından zabt olunup evler yapılmıştır.
"	Bostan	" " "	"	" " " "
"	"	Kavaklar altında	"	" " " "
"	"	Halkalar Kapısında	"	" " " "
Hacı İsa (Kabe) Camii ve Vakfı	Cami	Kahvehânebaşı arkasında	Yıkılmış	Bulgarlar tarafından yıkılıp zabt olunmuştur.
"	Dükkan	Yemişçi çarşısında	Yıkılmış	" " " "
Kuruçeşme Camii ve Vakfı	Cami	Kuruçeşme mahallesinde	Yıkılmış	Bulgarlar tarafından yıkılmış ve Belediye tarafından tahtadan dükkanlar yaptırılmıştır.
"	Dükkan	Adıgeçen Cami altında	Yıkılmış	Dükkanlar arasında idiği
"	"	" " "	"	" " " "
"	"	" " "	"	" " " "
"	Yarım dükkan	Kuruçeşme mahallesinde	"	Bulgarlar tarafından yıkılmış ve satılmıştır.

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzır	Mülâhazât
Sungurlar Camii ve Vakfı	Cami	Sungurlar mahallesinde	Yıkılmış	Bulgarlar tarafından yıkılmış ve satılmıştır.
"	Dükkan	Adıgeçen Cami yanında	Yıkılmış	Bulgarlar tarafından yıkılmış, arsası Belediye tarafından zabt olunmuş ve satılmıştır.
"	"	" " "	"	" " " "
"	"	At-pazarında karşı caddede	"	" " " "
"	"	At-pazarında Meydan-da	"	" " " "
"	"	At-pazarı caddesinde	"	" " " "
"	Bostan	Çukur-kapılarında	"	Bulgarlar tarafından zabt olup haneler yapılmıştır.
Kız Kasım Camii	Cami	Niş civarında-Kara-danışmend mahallesinde	Yıkılmış	Bulgarlar tarafından yıkılmıştır.
Kara-Danışmend Camii	Cami	Kara-Danışmend mahallesinde	Yıkılmış	Bulgarlar tarafından yıkılmıştır.
Dellâk Hasan Camii ve Mektebi	Cami ve Mekteb	Dellâk Hasan Mahallesinde değirmen karşısında	Yıkılmış	Bulgarlar tarafından yıkılmıştır.
Mahmud Paşa (Camiikebir) ve evkafı	Cami	Saray karşısında	Mevcut	Bulgarlar tarafından zabt olunmuş ve müze yapılmıştır.
"	Dükkan	Adıgeçen Cami karşısında	"	Bulgarlar tarafından zabt olunmuş ve satılmıştır.
"	"	Adıgeçen dükkan karşısında	"	Bulgarlar tarafından satılmıştır.

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzır	Mülâhazât
"	"	Küçük-saraçhâne karşısında tenekte çeşme bitişiğinde		Bu da Bulgar Belediyesi tarafından satılmıştır.
"	"	İçeri-çarşı Camii bitişiğinde		" " " "
"	"	Yahûdi Çarşısında		" " " "
Kara-Şahin Camii ve Vakfı	Cami	Kara Şahin mahallesinde	Yıkılmış	Bulgar Belediyesi tarafından satılmıştır.
"	Dükkan	İçeri-çarşıda		" " " "
"	Çayır	Mercan mezreasında		" " " "
Hazinedâr Camii	Cami	Gâzi Yahya Paşa Mektebi ittisâlinde	"	Bulgar Belediyesi tarafından satılmıştır.
Saruhan Bey (Kurşunlu) Camii ve Vakfı	Cami	Kurşunlu Mahallesinde	"	Bulgar Belediyesi tarafından satılmıştır.
"	Dükkan	Büyüksaraçhanede	"	" " " "
"	"	Adıgeçen dükkan yanında	"	" " " "
"	"	" " "	"	" " " "
"	Bostan	Kurşunlu mahallesinde Köprü yanında		Bulgarlar tarafından zabt olunmuştur.
"	Çayır	Adıgeçen Camii yanında		" " " "
"	Hane	Adıgeçen çayırdadır		" " " "
"	"	" " "		" " " "
Mansur Hoca (Kiremitli) Camii	Cami	Lom caddesi	Mevcut ve Harab	Hükümet-i mahalliye'nin idaresinde

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzır	Mülâhazât
Seyfullah Efendi (Bana-başı) Camii ve vakfı	Cami	Kablîca önünde	Mevcut ve mamur	Namaz Kılınmak üzere Müslümanların idaresinde.
"	Türbe ve Mekteb	Lüleçiler çarşısında	Yıkılmış	Bulgar Belediyesi tarafından zabt olunmuş ve satılmıştır.
"	Taş Han	Adı geçen cami civarında	"	" " " "
"	Dükkan	Yahudi Çarşısında	"	Belediye tarafından başkasına satılmış henüz akcesi alınmamıştır.
"	"	Çelebi Efendi Gazinosu karşısında	"	Belediye tarafından zabt ve arsası Kaplıcalar Meydanında olduğu
"	"	Mezkur dükkan ittisalinde	"	" " " "
"	"	Mezkur Caddede	"	" " " "
"	"	Bana Cami Kütüphanesi önünde	"	" " " "
"	Dükkan	Lom caddesinde fırın yanında	Hedm	Arsası mevcut ve cemâat-i İslâmiye idaresinde
"	"	" " "	"	" " " "
"	Fırın	" " "	"	" " " "
"	Dükkan	İçeri-çarşıda	"	Bulgar Belediyesi tarafından furuht henüz paraları alınmadığı
"	"	Kürkcüler tarafından Bat pazarı kapısında	"	" " " "
"	"	Kürkcüler çarşısında	"	" " " "
"	"	Nadir eczâhânesi tarafından ihrâk olunan dekakin meyânında	"	Arsası Bulgar Belediyesi tarafından furuht, henüz paraları alınmadığı

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzırı	Mülâhazât
"	Bostan	Halkalar Kapısında		Bulgar Belediyesi tarafından zabt olunmuştur.
Gül Cami-i şerifi ve vakfı	Medrese ve Cami	Yahudi Mahallesinde	Mevcut	Medrese Bulgarlar tarafından hedm, arsası Câmî-i mezkur meydanına ilâve ve Câmî Bulgar idaresinde olduğu
"	Sebze bostanı	Mercan mezreasında		Bulgarların yed-i zabt ve idâresinde olduğu
Bana sahibi Arif Ağa Cami-i şerifi	Cami	Binbaşı Reşid Ağa konağı arkasında	Hedm	Bulgarların yed-i zabt ve idaresinde furuht olunduğu
Alaca Mescid-i şerifi ve vakfı	Fevkanî Mescid	Küçük Debbaghane mahallesinde	"	Bulgarların yed-i zabt ve idaresinde ve arsası zabt olunmuştur.
"	Dükkan	Buğday-pazarı Meydanına nâzır		" " " "
"	"	Mezkur dükkan ve çeşme ittisâlinde		Bulgarlar tarafından zabt ve furuht olunduğu
"	Hane	Mezkur dükkanlar arkasında		" " " "
Hacı İsmail Cami-i şerifi ve Mekteb ve vakfı	Cami ve Mekteb	Kör çeşme mahallesinde	Hedm	Bulgarlar tarafından zabt ve furuht olunduğu
"	Dükkan	Boyacılar çeşmesi karşısında		" " " "
"	Hane	Kör çeşme mahallesinde		" " " "
Hacı İlyas Cami-i şerifi ve Vakfı	Cami	Kapan arkasında Çayırılıkda	Hedm	" " " "
"	Çayır	Câmî-i şerif civarında		" " " "
"	Tarla	Mercan mezraasında		" " " "

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzır	Mülâhazât			
Kapan Cami-i şerifi ve vakfı	Cami	Kapan Meydanı karşısında	Hedm	"	"	"	"
"	Dükkan	Câmi-i şerif ittisâlinde		"	"	"	"
"	"	Kapan'da Tabur Ağası hanı karşısında		"	"	"	"
"	"	Mezkur Han karşısında sokak içinde		"	"	"	"
Haffahâne Mescid-i şerifi	Fevkani Mescid	Haffahâne çarşısında	Hedm	Bulgarlar tarafından hedm ve zabt olunmuştur.			
"	Dükkan	Mescid-i mezkur altında		"	"	"	"
"	Oda	Mezkur dükkan arkasında		"	"	"	"
İçerüçarşı Cami-i şerifi ve Vakfı	Cami	Saraçhane Çarşısında	"	Bulgarlar tarafından hedm arsasının bir miktarı tarika ve bir miktarı frukt olunmuştur.			
"	Dükkan	Mezkur Cami-i şerif önünde		"	"	"	"
"	"	Mezkur Cami-i şerif karşısında, Câmi-i Kebir Caddesinde		"	"	"	"
"	"	Mezkur dükkan ittisâlinde		"	"	"	"
Çukacılar Hanı ve Mescidi ve Vakfı	Fevkani Mescid	Çukacılar Hanı derununda		"	"	"	"
"	Kantarhâne dükkânının nisfi	Mescid-i mezkur altında		"	"	"	"

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzır	Mülâhazât
Muhtesibzâde nâm-ı diğer Debbâğlı Camii-i şerifi ve Vakfı	Câmi	Millet bahcesi gazino hanesine karşı	Hedm	Arsa-i mezkur Bulgarlar tarafından zabt ve Camii dahi hedm olunmuştur.
"	Dükkan	Kapanda sıcağınar karşısında	"	" " " "
Ali Boyras Camii ve Vakfı	Câmi	Ali Boyras mahallesinde	"	Bulgarlar tarafından hedm olunduğu
"	Çayır	İmaret mahallesinde	"	Sofyalı Selâm Efendizâde Esad Efendi tarafından satılmıştır.
Hacı Yahşi nâm-ı diğer Said Ağa Camii ve Vakfı	Câmi	İstanbul Caddesinde Köşe başında Hacı Abdülaziz Ağa Hânesi ittisâlinde	"	Bulgarlar tarafından hedm ve arsası furuht olunmuştur.
"	Kerestihane a'şârı	İstanbul caddesi civarında vâki arâzi a'şârı	"	Bulgarlar tarafından zabt olunduğu
Hasbığa Camii-i şerifi ve Vakfı	Câmi	Prens küçük sarayı civarında	"	" " " " "
"	Saray bahcesinin nisfi	Millet bahcesi derununda	"	Bulgarlar tarafından millet bahcesi ittihaz olunmuştur.
Sâat-i Atik Camii ve Vakfı	Câmi	Prens küçük sarayı karşısında	"	Bulgarlar tarafından hedm ve furuht olunmuştur.
"	Dükkan	Saraçhanede Muytab çarşısında	"	" " " "
"	"	Debbâğhane Meydanı karşısında ve Bana arkasında	"	" " " "

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzır	Mülâhazât
"	Hane	Cami-i şerif karşısında	"	" " " "
Çukurkapularında Hacı Hamza Cami-i şerifi	Câmi	Niş bahçesi karşısında köşe başında	Arsa	Kadimden beri arsa olduğu
Kurban Câmi-i şerifi	Câmi	Hendek dışarısında		Hukümet-i Osmaniyye zamanında müceddeden ta'mir ve Redif debboyu ittihaz olunmuş idi.
Fethiye Câmi-i şerifi	Câmi	Taşhanı arkasında mahkeme-i şer'iyye konağı önünde	Hedm	Bulgarlar tarafından hedm ve zabt olunmuştur.
Bâli Efendi Cami-i şerifi ile Vakıfları	Câmi	İmaret mahallesinde	"	" " " "
"	Câmi	Bâli Efendi karyesinde Tekye önünde	Hedm	Bulgarlar tarafından hedm ve arsasında müceddeden kilise inşa olunmuştur.
"	Dergah ve ittisâlinde zaviye	" " "		Bulgarlar tarafından hedm ve zabt olunmuştur.
"	Atik Mahkeme konağı	Bana önünden Sungurlara giden cadde		Bulgarlar tarafından hedm ve arsasının bir mikdar tarika ve bir mikdarında hatab ve kömür furht olunmaktadır.
"	Kahve dükkanı	Bâli Efendi karyesinde		Bulgarlar tarafından zabt ve furht olunmuştur.
"	Dükkan	Körükçüler çarşısında		" " " "
"	Ahur mahalli	Dükkan ittisâlinde		" " " "
"	Kebir taş Han arsası	" " "		" " " "

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzır	Mülâhazât
"	Kablıca	Bâli Efendi karyesinde		Bulgarların zabt ve idaresinde
"	Hane	" " "		" " " "
"	Bostan	Halkalar Kapusunda		" " " "
Şâdi Bey Camii	Cami	Hacı Kahraman karyesinde	Hedm	Bulgarlar tarafından hedm olunduğı
Musallâ	Musallâ	İmaret mahallesinde Hendek dışarısında	Mevcut	Arsasında henüz bir şey yapılmamıştır.
Sakallızâde Medresesi	Medrese	Saray derununda	Hedm	Bulgarlar tarafından hedm ve arsası üzerine Sarayın arka dairesi inşa olunmuş.
Misvaklı Efendi nâm-ı diğer İsmail Paşa vakfı ve Mektebi	Mekteb	Büyük Cami Çarşısında Doğramacılar içinde	Hedm	Bulgarlar tarafından zabt ve arsası furuht olunmuştur.
"	Çayır	İmaret Kapusunda		" " " "
Gazi Yahya Paşa Mektebi ve Vakfı	Mekteb	Muhtesibzâde mahallesinde Hazinedar Camii ittisâlinde	Hedm	Bulgarlar tarafından hedm ve arsası hemen cümlesi tarika kalmıştır.
"	Vidricekar-yesi a'şârı	Pirzenik nâhiyesinde		Hükümet tarafından zabt olunduğı
Taş Mekteb	Mekteb	İstanbul yolunda Saray karşısında köşe başında		Bulgarlar tarafından hedm olunmuştur.
Diğer Taş Mekteb	Mekteb	Siyavuş Paşa mahallesinde		" " " "

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzır	Mülâhazât
Kamer Hatun Mektebi ve Vakfı	Mekteb	Siyavuş Paşa Mahal-lesinde	Hedm	Bulgarlar tarafından hedm ve zabt olunmuştur.
"	Hane ve deka-kin mukataala-rı	Kervansaray derununda-ki deka-kin	"	" " " "
"	A'şâr	Koru bağlarının nısfı	"	" " " "
Halil Efendi Mektebi	Mekteb	Sungurlar çarşısında ve Sungurlar Camii karşısında	"	" " " "
Seyfullah Efendi Türbe-si ittisalinde vâki mektebe meşruta	A'şâr-ı şeriyeye	Sofya'ya bir saat me-safede vaki Ayoraz-donya karşesinin nısf a'şârı		Karye-i mezburede Dârüssaâ-de ağasının vakfı olan a'şâr-ı şeriyeye
Kadirî Tekyesi	Tekye	Rusya konsoloshanesi arkasında	"	Bulgarlar tarafından hedm arsası Rusya konsoloshanesi derunundadır.
Rufâ'î Tekyesi	Tekye	Kapan Meydanı kar-şısında	"	Bulgarlar tarafından hedm ve arsası furuht olunmuştur.
Şeyh Sinan Efendi Türbe-si	Türbe	Saraçhane başında fırın arkasında	"	" " " " "
Kılıncı Baba Zaviyesi	Zaviye	Saray cihetinde Ka-pana inilecek yokuş-ta	Hedm	Bulgarlar tarafından hedm ve furuht olunmuştur.
Nakşi Tekyesi ve Vakfı	Tekye	Sungurlar Camii ar-kasında	"	Bir müddet derununda İslamlar iskan edüp muahharan Bulgarlar tarafından zabt ve furuht olunmuştur.
"	Dükkan	Başçı çarşısında	"	" " " " "
"	Harab Ha-mam	Mezkur Tekye kar-şısında	"	" " " " "

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzır	Mülâhazât
Kezâ Nakşi Tekyesi	Tekye	Sungurlar'a giderken Niş Caddesinde		Bulgarlar tarafından zabt olunmuştur.
Fethiye Tekyesi ile Vakfı	Tekye	Fethiye Camii şerifi ittisalinde	"	" " " " "
"	Saray bahcesinin nisfi	Millet Bahcesi derununda		" " " " "
Halveti Tekyesi nam-ı diğer Cafer Baba tekyesiyle vakfı	Tekye	Kazancılardan Tuz Pazarına giden köşede		" " " " "
"	Dükkan	Tekye ittisalinde		Bulgarlar tarafından zabt olunmuştur.
"	Dükkan	Mezkur dükkan ittisalinde		" " " " "
"	Dükkan	" " "		" " " " "
Rüfâi Dergahı nam-ı diğer Na'lbend Baba Tekyesi ve Vakfı	Tekye	Sungurlarda Cami civarında	Hedm	Bulgarlar tarafından zabt olduğu
"	Dükkan	Çarşı Camii karşısında ve Cami-i Kebir caddesinde	"	" " " " "
Kasab Baba Türbesi	Türbe	Bana Camii önünde	"	Merkadler tesviye ve Bulgarlar tarafından bir müddet dükkan yapılmış, muahharın Bulgarlar tarafından hedm olunmuştur.
Çoban Baba Tekye ve Türbesi ve Vakfı	Tekye ve Türbe	Bâli Efendi civarında yokuşta	"	Bulgarlar tarafından hedm olunmuştur

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzır	Mülâhazât
"	Sekiz-on dönüm tarla	Türbe ittisalinde		Bulgarlar tarafından zabt olunmuştur.
Mercan Baba Türbesi ve Vakfı	Türbe	Hacı İlyas Camii civarında ve hendek dışarısında	"	" " " " "
"	Çayır	Tarla ittisalinde		" " " "
"	Tarla	" " "		" " " "
Sultan Murad hazretlerinin Vakfı	İslam zükürüne mahsus Kaplıca	Bana Cami-i şerifi civarında	Kaplıca	İşbu kaplıca 1287 tarihinde ahali-i İslamiyye tarafından iâneten derc ve sarf olunan yüz altmış bin kuruşdan mütecaviz para ile müceddeden tamir olunmuştur. Ve mezkur kaplıca sırf ahali-i İslamiye zükürüne mahsus idiği
Ahî Murad Vakfı	Ahali-i İslamiyye inâsına mahsus Kaplıca	Mezkur Kaplıca İttisalinde	Kaplıca	Mütevelliği evlad-ı ekberine aid ve ahali-i İslamiye nisvanına mahsus ve her halvet ve kurnasının mutasarrıfesi yedinden mütevellî tarafından tapu senedi i'tâ olunur idi.
Kezâ Ahî Murad Vakfı	Bulgarlara mahsus Kaplıca	İslama mahsus Kaplıca ittisalinde	Hedm	Bulgarlar tarafından hedm ve sularını müceddeden inşa ettikleri banyolara aldıkları
Debbağ esna fina mahsus vakıf	Sıcak mâ-i cârî	Bâlâdaki Kaplıcalar civarında	"	" " " " "

Vakfın ismi ve Cinsi	Nev'i	Bulunduğu Mevki	Hâl-i hâzırı	Mülâhazât
Zağanos Paşa Evkafı	Kaplıca	Yukarı-Bana nam karyede	Kaplıca	Sofya'ya bir saat mesafede ol- duğu
"	A'şâr	Yukarı-Bana nam karye a'şârı		Yukarı-Bana karyesi a'şârı Ba- likesri'de vaki Zağanos Pa- şa'nın Cami ve Medresesine meşrut olduğu.

Saltanat-ı seniyye-i Osmaniyye tarafından Bularistan Komiserliğine ta-
yin ve i'zâm buyurulan atûfetlü Ali Ferruh Beyefendi hazretlerinin mer-
kez-i emaret olan Sofya'yı teşrif buyurdıklarını müteâkib vazife-i mu'tenâ-
bihâsına bed' ve mübaşeretle beraber nefsi Sofya'da idare-i Osmaniyye
zamanında mevcud evkafdan cevâmi' ve mesâcid ve tekâyâ ve zevâyâ ve
medâris ve mekâtibden el-yevm mevcud olanları ile bilâhire Bulgarlar ta-
rafından hedm ve tahrib edilenlerin bir kıt'a defteri bi't-tanzîm tarafı Sâ-
mîlerine itası emr ü irade buyurulması üzerine evkaf-ı mezkurenin nev'
ve mahal ve mevaki' ile mikdar-ı evkaflarını ve ahvâl-i hâzıralarını mübey-
yin tanzim olunan defteri beş nüsha olarak arz ve takdim-i huzur-ı Sâ-
mîleri kılınmış olmağla olbabda emr ü ferman hazret-i men lehül-emrindir.

Fî 3 Rebiülevvel sene 1320 ve fî 26 Mayıs sene 1318 (10.vi.1902).

El-Abdü'd-dâ'î

Sofyavî Hoca-zâde

(mühür)

Es-Seyyid

Mehmed

Hüsni

